

Radim Bačuvčík
Petra Bačuvčíková

Smích v televizní reklamě

Smích v televizní reklamě

Radim Bačuvčík, Petra Bačuvčíková

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Bačuvčík, Radim

Smích v televizní reklamě / Radim Bačuvčík, Petra Bačuvčíková. – 1. vydání. –

Zlín : Radim Bačuvčík – VeRBuM, 2015. – 138 stran

Anglické resumé

ISBN 978-80-87500-72-9

659.1:654.198 * 159.942.3 * 159.942.4

- televizní reklama

- smích

- humor

- kolektivní monografie

659 – Reklama. Public relations. Média [4]

Recenzovali: **doc. PhDr. Radim Brázda, Dr.**
                             doc. PhDr. Ludmila Čábyová, PhD.
                             doc. Ing. Ivana Butoracová Šindleryová, PhD.

Monografii doporučila k publikaci Vědecká redakce nakladatelství VeRBuM

© doc. Ing. Mgr. Radim Bačuvčík, Ph.D., Mgr. Petra Bačuvčíková, Ph.D., 2015

© Radim Bačuvčík – VeRBuM, 2015

ISBN 978-80-87500-72-9

**Vznik této monografie byl podpořen v rámci Interní grantové agentury
Fakulty multimediálních komunikací Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně**

Projekt č. IGA/FMK/2015/002

www.fmk.utb.cz

OBSAH

ÚVOD	7
METODOLOGICKÁ POZNÁMKA	8
1 SMÍCH	9
1.1 EMOCE	9
1.1.1 Definice emocí	10
1.1.2 Druhy emocí	11
1.2 VYMEZENÍ SMÍCHU	13
1.2.1 Etymologie	14
1.2.2 Definice smíchu	14
1.2.3 Historické proměny pohledu na smích	16
1.2.4 Sémiotika smíchu	17
1.3 SMÍCH, VESELOST A HUMOR	18
1.3.1 Teorie komiky	18
1.3.2 Vztah mezi humorem a smíchem	19
1.4 TYPOLOGIE SMÍCHU	20
1.4.1 Duchennovský a non-Duchennovský smích	21
1.4.2 Smích zdravý a škodlivý dle Nešpora	21
1.4.3 Typologie Drewnianyho a Jewlera	22
1.5 PROJEVY SMÍCHU	23
1.5.1 Smích a úsměv	23
1.5.2 Fyziologie smíchu	23
1.5.3 Falešný úsměv a smích	25
1.6 ÚČINKY SMÍCHU	26
1.6.1 Využití smíchu k terapii	27
1.6.2 Smích ve slavných výročí	29
1.7 SMÍCH V REKLAMĚ	30
1.7.1 Smích v dialogu	31
1.7.2 Reklama a humor	33
1.7.3 Benefity smíchu v reklamě	35
1.7.4 Smích v procesu tvorby reklamního spotu	36

---

2 VÝZKUM SMÍCHU V TELEVIZNÍCH REKLAMÁCH.....	39
2.1 CÍLE VÝZKUMU.....	39
2.2 KORPUS	39
2.3 METODOLOGIE.....	40
2.4 VYMEZENÍ SMÍCHU V REKLAMĚ	44
3 SMÍCH V TELEVIZNÍCH REKLAMÁCH.....	47
3.1 ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA.....	47
3.2 KDE SE POSTAVY SMĚJÍ	56
3.3 SOUVISLOST SMÍCHU S PROPAGOVANÝM PRODUKTEM.....	66
3.4 IMPULS KE SMÍCHU	74
3.5 INTENZITA A REALISTIČNOST SMÍCHU VE SPOTECH.....	79
3.6 PODOBA SMÍCHU VE SPOTECH.....	81
3.7 SMĚJÍCÍ SE PRODUKTY	87
ZÁVĚR.....	100
SUMMARY	103
ZUSAMMENFASSUNG	107
LITERATURA.....	111
SEZNAM OBRÁZKŮ, TABULEK A SCHÉMAT	118
PŘÍLOHY	121

Poděkování za pomoc s přípravou podkladů pro tuto monografii si zaslouží studenti Ústavu marketingových komunikací Fakulty multimediálních komunikací Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně.

Lukáš Koutný

Denisa Šúmská

Nela Vaculčíková

Klára Gazdíková

ÚVOD

Humor, vtip a smích je nedílnou součástí mnoha audiovizuálních reklamních spotů. O Češích se říká, že mají humor v reklamě rádi, že reklamní spoty, které v sobě tento prvek nesou, oceňují, pamatují si je, rádi se o nich baví, a ty nejúspěšnější z nich se pak (aspoň na nějakou dobu) stávají takřka součástí „národního folklóru“ (psáno záměrně v uvozovkách). Jinou otázkou by pochopitelně mohla být efektivita takového způsobu marketingové komunikace. To, že se humor v reklamě lidem líbí, samozřejmě neznamená, že humorné reklamy beze zbytku plní svůj cíl, který leží v rovině marketingové a obchodní efektivity při propagování příslušných produktů.

Humor v reklamě je tématem, k němuž se vyjadřují autoři celé řady odborných monografií zabývajících se marketingem a marketingovou komunikací. Poněkud stranou jejich zájmu leží problematika smíchu v reklamě. Zatímco humor lze klasifikovat jako určitý typ reklamního apelu, styl komunikace či sdělení, který tvoří dichotomickou protiváhu seriózněji pojatým produktovým sdělením, smích je spíše strukturní prvek, přičemž práci s ním bychom mohli přirovnat třeba k užití barev, hudby, určitých způsobů mluvy (jako je třeba nářečí), předmětů (které mají například „zhmotnit“ a zkonkrétnit představu nehmotné služby nebo myšlenky) či dalších atributů, které se mohou v reklamách objevovat.

Smích je prvek, který může být součástí režijního záměru, nebo může být také do reklamy zařazen mimoděk, jako výsledek interakce osob, které se účastní přípravy a natáčení reklamních spotů, nebo jejich finální postprodukce. Jako takový může být smích prvkem, který komunikuje či zdůrazňuje použité humorné apely (tedy je projevem humoru), může však na nich být i zcela nezávislý, tedy objevovat se v situacích, které humorné v principu nejsou (a stejně dobře se v reklamních spotech mohou vyskytovat humorné situace, které nejsou doprovázeny smíchem).

Smích v reklamách by bylo možno zkoumat různými způsoby: Analýzou scénářů reklamních spotů, jejich konfrontací s výslednými díly, sledováním zadání, která dávají klienti (propagované firmy) reklamním agenturám a reklamní agentury konkrétním tvůrcům, nebo analýzou přístupu všech tvůrčích osob, které do přípravy reklamních spotů vstupují. Tato monografie volí přístup poněkud odlišný, když se na způsob práce reklamních tvůrců snaží dívat čistě skrze jejich výsledná díla – audiovizuální reklamní spoty a jejich strukturní složku.

METODOLOGICKÁ POZNÁMKA

Data výzkumné povahy, která jsou v této monografii využita, byla z větší části získána v rámci výzkumu strukturálních složek televizních reklam vysílaných v letech 2005 – 2011 v programech českých celoplošných televizních stanic. Výzkum kontinuálně probíhá od roku 2012 a všímá si takových strukturních rysů reklam, jako je například hudba (viz Bačuvčík, 2013), reklamní apely, verbální a syntaktická složka reklam, barva, a další. Podrobný metodologický popis výzkumu zaměřeného konkrétně na smích v reklamách je uveden v kapitole 2. Tato data byla též konfrontována s výsledky dalších výzkumů autorů zabývajících se stejným či podobným problémem a dalšími informacemi obsaženými v odborné literatuře, která je uvedena v soupisu zdrojů na konci této monografie.

1 SMÍCH

Smích bývá spolu s pláčem považován za nejautentičtější projev lidských emocí. Je tedy něčím, co je lidskému životu nadměru vlastní. Kromě toho, že je projevem lidské psyché, je také prvkem společenským, protože je součástí mezilidské komunikace, dokonce sám může sdělovat významy bez toho, že by byl doplňován slovy. Je součástí příběhů, které vytvářejí mytologický korpus jednotlivých národů a kultur, je možno se s ním setkat v ustálených příslovích a úslovích, která popisují různé situace z lidských životů. Jako součást lidských fyziologických procesů může také ovlivňovat zdravotní stav člověka, stejně tak jako být jeho obrazem. Jako na takový je možno na smích nahlížet z pohledu různých vědních oborů – například biologie, psychologie, medicíny, sociologie, teorie komunikace, sémiotiky nebo filozofické antropologie (Brázda, 2015).

1.1 EMOCE

Smích bývá považován za jednu z *emocí* (z lat. e-motio, pohnutí), resp. je projevem emocí (emočního stavu člověka). Emoce jako psychologickou kategorii je obtížné definovat, v literatuře se často objevuje spíše jen výčet jejich vlastností (Franěk, 2005, s. 170). Jde o komplexní jev, který má stránku zážitkovou, fyziologickou, behaviorální a výrazovou. Projevují se jako spontánní reakce na vnitřní a vnější podněty (vnější podnět tedy nemusí vždy vyvolat tutéž emocionální reakci). Emoce jsou evolučně starší než rozumové jednání. Emoce se poměrně snadno přenášejí na ostatní (panika, pláč na pohřbech, neutišitelný smích apod.; Hartl a Hartlová, 2004).

Psychologie používá také termín *proto-emoce*. Okamžitými reakcemi na vnější podněty jsou pocity napětí, uvolnění nebo překvapení. Tyto reakce ale mají jen jednu emocionální dimenzi, sice větší či menší intenzitu, nejde tedy o emoce. Emocemi se mohou stát tehdy, když zároveň dochází k další duševní aktivitě, např. hodnocení. Když je překvapení hodnoceno jako příjemné, vzniká emoce radosti, když je nepříjemné, vzniká emoce znudění nebo zlosti (Sloboda, Juslin, 2001, in Franěk, 2005, s. 181).

1.1.1 Definice emocí

Přes jistou problematičnost je možné najít řadu definic emocí. Například Corsini je vymezuje jako „každý mentální stav, charakterizovaný různými stupni citění a obvykle provázený motorickými projevy, často velmi intenzivními. Jsou obvykle zaměřeny na specifickou osobu nebo událost a vyvolávají velmi široké fyziologické změny, takové jako jsou zvýšená činnost srdce a peristaltiky.“ Další autoři od vymezení pojmu emoce upouštějí, protože považují jakoukoli definici za svazující. Omezují se jen na to, že určují podstatné znaky emocí, jimiž se liší od jiných psychických jevů. Například Reykowski uvádí, že „emocionální proces je vyvolán signály pocházejícími zvnějšku i zvnitřku organismu.“ Lazarus chápe emoce kognitivisticky: „Systém na sobě vzájemně závislých procesů, v nichž nejdůležitější je kognitivní ocenění a dále impulsy k jednání a vzorce somatických reakcí.“ (Nakonečný, 2012)

Na emoce se můžeme podívat i z kulturního hlediska. Německý psycholog M. Holodynski vytvořil *integrativní teorii emocí*. Jedná se o integraci biologických a sociokulturních aspektů emocí: emoce mají biologický základ, ale jsou to nejen „kulturu překračující univerzálie“, nýbrž mají také kulturní původ: „Osoba transformuje v procesu enkulturace v její kultuře předepsané emoce a vzorce regulace v něco osobitého – kulturní variace emocionálních hodnocení, formy výrazu, city atd. mají, jak se ukázalo v mnoha kulturně srovnávacích studiích, právě povahu kulturních univerzálií.“ (Nakonečný, 2002)

Psychologové používají též termín *emoční gramotnost*, která je chápána jako soubor základních vědomostí o emocích a dovedností emoce rozpoznávat, regulovat a využívat ke svému prospěchu. Tato emoční gramotnost tvoří určitý základ emocionální odolnosti, která umožňuje člověku zvládat zátěž a dosahovat osobní integrity (Stuchlíková, 2002).

Emoce člověka se obvykle odráží ve *výrazu obličeje*, například (a nejen) v podobě smíchu. Jednu z prvních vlivných studií emočního výrazu obličeje představil Charles Darwin (1809 – 1882) ve své knize „*Expression of the Emotion in Man and Animals*“. V ní načrtl řadu zajímavých pozorování obličejového výrazu emocí u lidí různých kultur, a také u zvířat. Podle Darwina mohou také zvířata pociťovat různé emoce jako strach, radost, smutek či úzkost. „Nikdo nedokáže dát radost najevo tak, jako mláďata zvířat – štěňata, koťata atd., když spolu vyvádějí jako naše děti.“ To, že smíchu je schopen nejen člověk, ale také zvířata, potvrzují i novější studie. Tématem zvířecího smíchu se v současnosti zabývá například estonský psycholog Jaak Panksepp (Honzák, 2010, s. 149).

V dnešní době existují přesvědčivé důkazy o tom, že určité emoce mají téměř stejný obličejový výraz ve všech *kulturách*, byť má každá kultura vlastní pravidla

pro vyjadřování emocí. Například Ekman a Friesen studovali domorodce z kmene Fore na Nové Guineji a ukázali, že tito domorodci, kteří nepřišli do styku se západní kulturou, byli schopni rozpoznat výrazy obličeje Američanů zhruba s 80% přesností. Američtí studenti byli stejně úspěšní v rozpoznávání výrazu těchto příslušníků domorodých kmenů na fotografiích (Stuchlíková, 2002).

1.1.2 Druhy emocí

Emoce je možno členit několika způsoby (Regenermelová, 2010). Základní *hierarchické členění* hovoří o vyšších a nižších emocích. *Vyšší emoce* jsou někdy označovány také jako *morální city*, protože jsou součástí etických, estetických, sociálních a intelektuálních postojů a jednání. Získávají se v průběhu života (nejsou vrozené) a jsou ovlivňovány společností (jsou typické jen pro člověka). Jedná se například o cit pro spravedlnost, pravdu, čest, stud, zvědavost, altruismus, empatii, smysl pro krásu. Vyšší city se navzájem doplňují a podmiňují. *Nižší emoce* jsou základními emocemi. Jsou spojeny s *instinkty* (vrozené reakce, vnuknutí) a *pudy* (cílená činnost až nutkání vycházející ze základních životních potřeb, např. hlad, sex). Řadíme mezi ně city somatické (pocit únavy, bolesti, hladu a jiné) a city obranné či útočné, které slouží jako jakýsi obranný mechanismus proti zevním vlivům (pláč, strach, leknutí).

Z hlediska *intenzity a délky trvání* emocí je možno hovořit o afektu, náladě nebo vášni či citovém vztahu. *Afekt* je intenzivní a prudká emoční reakce na různé zážitky (afekty hněvu, zlosti, radosti, děsu, studu, smutku ad.). Vyznačuje se rychlým vznikem, bouřlivým průběhem, krátkým trváním a nedostatkem racionální kontroly jednání. *Nálada* vyjadřuje trvalejší pohotovost emoční reakce. Vyznačuje se malou intenzitou a delším trváním. Ovlivňuje pozornost, paměť, motivaci, myšlení atd. *Vášeň či dlouhodobý citový vztah* je velmi intenzivní a dlouhodobá emoce, často ovlivňuje celého člověka a jeho jednání, váže se ke konkrétní bytosti (láska k určitému člověku), věci (oblíbená hračka z dětství), ideji (náboženství) či aktivitě (koníček, hobby).

Sloboda a Juslin (2001) vymezili tři typické způsoby *kategorizace emocí*. Prvním je *kategorický přístup*, kdy se předpokládá existence základních, od sebe izolovaných emocí, přičemž složitější emoce vznikají jejich kombinací. *Prototypický přístup* počítá s hierarchickým uspořádáním emocí, kdy na nejvyšší úrovni může být například to, zda je emoce pozitivní nebo negativní, níže mohou být základní prototypické emoce (např. láska), ještě níže dílčí emoce, které jsou jejich projevy (obdiv, starost, soucit). *Dimenzionální přístup* třídí emoce do určitých protikladů podle několika dimenzí, jimiž jsou například valence (dobrý

– zlý, resp. příjemný – nepříjemný), potence (silný – slabý) nebo aktivita (aktivní – pasivní).

V rámci kategorického přístupu bývá obvykle rozlišováno 5 – 8 základních emocí, přičemž ostatní jsou jejich odvozeninami. Nejčastěji se autoři shodují na tomto výčtu: štěstí, hněv, odpor, úžas/překvapení, smutek a strach. Zajímavé schematické porovnání různých přístupů k vymezení emocí je možno nalézt v článku „Základní emoce“ na portálu EmocniFitnessCZ (©2015).

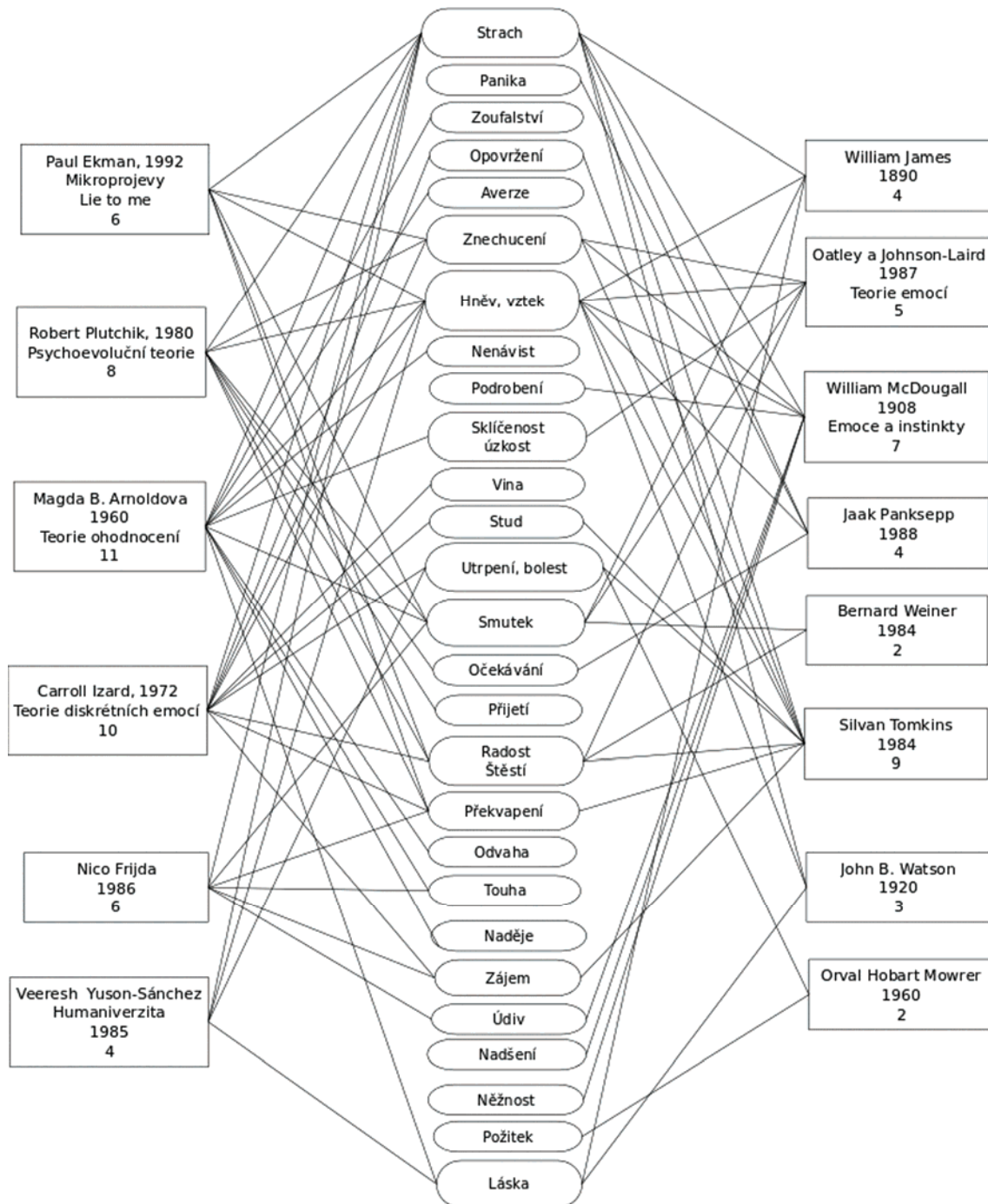

Schéma 1 – Pojetí emocí (EmocniFitnessCZ, ©2015)

Zřejmě nejznámějším modelem emocí (emočních stavů) v rámci dimenzionálního přístupu je tzv. *kruhový model (circumplex m.)*, který počítá s dvěma dimenzemi – aktivační x neaktivační (aktivní x pasivní) a příjemný x nepříjemný (libost x nelibost). Často zmiňován je např. *Rusellův model emocí* (1980; česká terminologie dle Franěk, 2005a, s. 171).

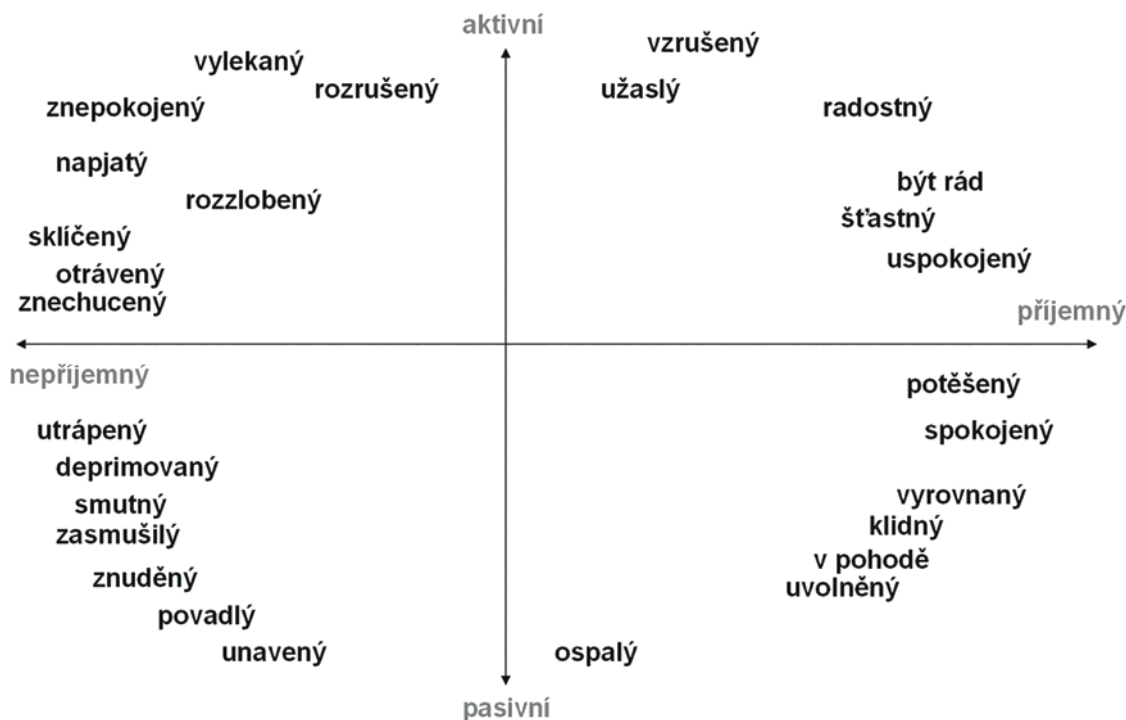

Schéma 2 – Rusellův model emocí (in Franěk, 2005, s. 171)

1.2 VYMEZENÍ SMÍCHU

Smích se může objevit v nejrůznějších situacích. Okamžiky, při kterých se mimoděk či záměrně objeví smích jako projev našeho rozpoložení či momentálních emocí, by se daly rozdělit na *nehumorné* a *humorné*. Mezi *nehumorné* bychom mohli řadit např. šimrání, dětskou hru na „jukanou“ (střídavé schovávání obličeje s různými grimasami), záměrně „upuštění“ a ihned opětovné chycení ve vzduchu (opět platí pro batolata), spatření „magického“ triku či kouzla, opětovné nabytí bezpečí po nastalé nebezpečné situaci, vyřešení hádanky či nějakého problému, nebo například vítězství ve hře, sportovním klání či soutěži. Mezi *humorné* situace patří mimo jiné vyslechnutí vtipu, naslouchání druhé osobě, která nějaký vtip znehodnocuje, sledování někoho, komu se žertování nevydařilo, spatření někoho v omšelých a obnošených šatech nebo třeba poslouchání chytrých narážek na jinou osobu (Morreall, 1983, s. 1).

1.2.1 Etymologie

Původ českého slova *smích* je odvozen z indoevropského *smoiso-* (uváděno též *smei-*), což znamená „smát se“. Zmiňována je také podoba *smayati* ze sanskrtu, kde znamená „smát se“, ale také „kvést“. Slovo má ve staročestíně podobu *smiech*, varianta všeslovanského *śmiech* se liší podle odlišného hláskového vývoje v jednotlivých slovanských jazycích (Rejzek, 2010; Erhart a Večerka, 1981; Nešpor, 2010, s. 34).

1.2.2 Definice smíchu

Už v prvním století našeho letopočtu si římský řečník a učitel rétoriky Marcus Fabius Quintilianus stěžoval, že neexistuje žádná smysluplná teorie smíchu, ačkoli se o její formulaci již v té době řada učenců pokoušela. Tato situace se z jistého úhlu pohledu dosud nezměnila. Přestože se problematikou smíchu zabývají mnohé vědní obory (mimo jiné filozofie, psychologie, medicína či lingvistika), ucelená teorie plně vysvětlující původ, stav a funkci smíchu zatím neexistuje. Asi největší překážkou vzniku komplexní teorie smíchu je diverzita situací, při kterých člověk smích coby více či méně spontánní emoční projev používá.

Věda, který se zabývá smíchem, se nazývá *gelotologie*. Slovo *gelos* pochází z řečtiny a znamená smích, *logos* znamená slovo a odkazuje k pojmu nauka (Kohoutek, ©2015). Tato nauka zkoumá důvody smíchu, různé formy a také dobu, kdy se člověk začíná smát. Samotný termín se podle Butlerové (2005) objevuje ve studii Edith Tragerové a W. E. Frye, která se zabývá smíchem. Naproti tomu Kuras (2011) přichází s názorem, že autorem termínu je německý psycholog a psychoterapeut Michael Titze. Vznik termínu zařazuje do 80. let 20. století.

O vymezení pojmu smích se různí autoři pokoušeli již od doby, kdy si lidé začali uvědomovat své vnitřní procesy. Ucelené definice ale vznikly mnohem později. Jedna z nich smích definuje jako „psychologicky podmíněnou motorickou aktivitu člověka, která se projevuje rychle vyráženými zvuky, spojenými prostřednictvím pohybové aktivity svalstva a vnitřně sekretorické činnosti se sekundárními fyziologickými změnami krátkodobého charakteru; spolu s pláčem jde o nejvýraznější a nejbezprostřednější projev emocionality.“ (Smích, 2000)

Více méně bezproblémové je fyziologické vymezení „konfigurace“ smíchu a jeho důležitých interaktivních funkcí. Smích je série stálých či pravidelných, zpravidla spontánních hlasových či nozderních, slyšitelných vzduchových pohybů proměnlivých svalových pnutí, rytmů a paralingvistických hláskových

rysů či charakteristik, doprovázených proměnlivým obličejovým i tělesným chováním a také možnými chemickými, kožními a tepelnými reakcemi souběžně probíhajícími, střídajícími se či probíhajícími nezávisle na verbálním jazyce, a vyjadřující jak pozitivní, tak i negativní pocity s ohledem na daného člověka, ostatní lidi, ale také události a okolní prostředí. S ohledem na verbální komunikaci může smích dané (existující) vyjádření potvrdit, zdůraznit, oslabit, negovat, maskovat, skrýt či zcela nahradit (Poyatos, 2002, s. 59-60).

Dle Provinea je smích „pravidelná série krátkých samohlásek, slabik, které se často přepisují jako „ha-ha“, „ho-ho“, nebo „heee“ a které jsou srozumitelné všem kulturám.“ (Provine, 2000) Podle něj je smích instinktivní, vrozená reakce, která spojuje lidi dohromady. Patří do interpersonálních vztahů, komunikace a do každodenního života. Je to jazyk, kterému rozumí všichni bez rozdílu: „Smích je jazykem, kterým mluvíme všichni.“ (Provine, 2000) Zahnuje ho do běžných komunikačních kanálů, ať už se nacházíme na pracovišti, ve škole nebo kdekoli, kde můžeme navázat nějaký sociální kontakt. Považuje tedy smích za něco, co jednoduše patří do každodenního života. Smích je starší než řeč a je vrozený.

Smích je možno definovat též mnoha dalšími způsoby. Některé z nich se dívají na smích jako emoci. Například Joubert (1980) charakterizuje smích jako „činnost způsobenou jásající myslí a nerovným rozrušením srdce, která roztahuje ústa a rty“. Takováto charakteristika je příznačná pro období renesančních věd. Kombinuje totiž fyziologické vysvětlení zahrnující dopad mysli na tělo a fyziognomické symptomy pozorovatelné ve vizuálních zážitcích a zkušenostech (Barasch, 1997, s. 175). Smích jako emoční projev lze vymezit i jednodušeji. „Smích je definován jako manifestace potěšení a veselí. To je klinická definice. Samozřejmě, že mnohem jednodušší definicí by byla jakási schopnost vyjádřit potěšení fyzickým způsobem. Ale možná i to je stále trochu příliš klinické. Méně klinické a více objektivní by bylo říci, že smích je fyzický projev pozitivních pocitů a emocí“ (Patterson, 2008, s. 12).

Hartl a Hartlová definují smích jako reakci na vtip nebo komickou situaci, jež se projevuje motorickými, fyziologickými i smyslovými složkami. Jedná se o okamžitý a bezprostřední projev emocí. Slouží tělu jako signál, že je možné se uvolnit a že je vše v pořádku. Spouštěč tohoto projevu úzce souvisí s hodnotami daného jedince (Hartl, Hartlová, 2004).

Plzák mluví o smíchu jako o vegetativní explozi či prostředku k uvolnění nahromaděné slasti a radosti. Smích člení na *upřímný* a *účelový* a tvrdí také, že smích může mít i povahu upřímného či neupřímného výsměchu nebo dokonce pohrdlivého posměchu. „To už je z komunikačního hlediska agrese nebo výzva“ (Plzák, 1975, s. 78). Člověk čte význam už podle nepatrného pohybu koutku úst.

Řada autorů definuje akt smíchu ve spojitosti s tzv. „zásadami (principy) neslučitelnosti“. Smích bývá ale také spojován s podřazeností, slabostí či jinou deformací. Myšlenku propojení utrpení či úzkosti se smíchem formuloval například básník James Beattie před více než 200 lety (Chapman, Foot, 1996, s. 37) takto: „Smích vzniká z pohledu dvou či více inkonzistentních, nehodících se a neslučitelných okolností, považovaných za spojitě v jednom komplexním objektu nebo seskupení, nebo jako osvojující si druh vzájemného vztahu vzniklého ze zvláštního způsobu chování, které mysl zaznamenává.“ (Beattie, 1776, s. 348).

1.2.3 Historické proměny pohledu na smích

Spíše negativní pohled na smích je ale možno zaznamenat už u starořeckého filozofa Platóna (427 – 347 př. n. l.). Jeho úvahy se týkaly především schopnosti smíchu narušit ideální fungování státu. Ve spise „Ústava“ polemizoval o negativních důsledcích a dopadech uchýlování se k tzv. „násilnému“ či „agresivnímu“ smíchu. Aby se vyhnul případnému narušení či „zkažení“ představy ideálního státu svými cvičenými ochránci, zacházel tak daleko, že doporučoval, aby byly v literatuře vymazány veškeré zmínky o bozích a hrdinech, jež byli přemoženi právě smíchem. Ve spise „Filebos: o šťastném životu“ Platón naznačoval, že to, co člověka přivádí k smíchu, nebo ho naopak činí směšným, je neřest, resp. nectnost či jakési mravnostní „přešlapy“, obzvláště pak nedostatek sebepoznání mezi relativně bezmocným či neschopným okolím. Smějící se (až absurdní či komičtí) lidé sami sebe mohou často vidět jako v jistém smyslu bohatší, mnohem pohlednější či chytřejší než ve skutečnosti jsou. Jde vlastně o definici či popis lidí, které i my dodnes označujeme jako baviče nebo „vtipálky“. Platón také zdůrazňuje spojitost smíchu s potěšením a bolestí, přičemž odkazuje na analogii mezi úlevou od svědění škrabáním a smíchem samotným. Tak jako je od bolesti způsobené svěděním uleveno potěšením z poškrabání se, potěšení ze smíchu ulevuje od bolesti asociované se škodolibou radostí z neštěstí přátel. Přitom Platón má za to, že jásání a radost nad neštěstím druhých – podle něj důležitá příčina smíchu – nepřímo vyjadřuje zlobu, kterou považuje za bolestnou (Provine, 2001).

Problematikou smíchu se zabýval i druhý z největších antických myslitelů, Aristotelés (384 – 322 př. n. l.). Ten na smích pohlížel jako na reakci na vnímání nedostatků, ošklivosti, slabostí a podobně. Celkově antičtí myslitelé převážně soudili, že smích vzniká z konfrontace. Z Platónovy teze o konfliktu idejí se skutečností později vycházel také Immanuel Kant. Za hlavní zdroj smíchu považoval pokořování druhých a vnímání jejich selhání (Titze, 2009). Takové pojetí ostatně možná odpovídá fyziologické genezi smíchu, neboť smích byl

původně výhružným gestem, které vycházelo z cenění zubů (Eibl-Eibesfeldt in Titze, 2009). To na druhou stranu neznamená, že takovým nutně byl veškerý smích ještě v Platónově a Aristotelově době – jak upozorňuje Krátký (1947), Platón i Aristotelés se věnovali smíchu komickému, nikoli čistému, kterým běžně vyjadřujeme štěstí či radost.

Významný příspěvek k teorii smíchu přinesl ruský literární vědec a teoretik kultury Michail Michajlovič Bachtin (1895 – 1975), který pojmenoval tři nejdůležitější faktory pro další vývoj chápání smíchu, jejichž původ je v již zmiňované antice (Bachtin, 2007). Prvním jsou Hippokratovy poznámky o tom, jak důležitá je veselost a dobrá nálada pro vyléčení nemocných. Zde byla možná poprvé zmíněna teze, že smích je lékem. Druhým je výrok Aristotela ze jeho spisu „O duši“, že smích je z celé živé živočišné soustavy skutečně vlastní pouze lidskému druhu, přičemž Bachtin dodává, že „smích jako boží dar pouze člověku se tu uvádí do vztahu s vládou člověka nad světem i s jeho rozumem a oduševnělostí, což obojí chybí zvířatům“ (Bachtin, 2007, s. 80). Konečně třetím zdrojem antické filozofie smíchu byl legendární popis postavy Menippa napsaný Lúkiánem. Tato postava se v jeho literárním díle smála nejen tady na zemi, ale také ze záhrobí. Při převozu jeho duše Cháronem, převozníkem podsvětí, do záhrobní říše, si Menippos zpíval a smál se všem, kteří cestovali přes řeku s ním. V tomto podání a na tomto menippském základu je smích chápán jako symbol svobody ducha (Bachtin, 2007).

1.2.4 Sémiotika smíchu

Již jsme konstatovali, že smích může vyjadřovat emoce jak pozitivní, tak i negativní. Různorodost jeho projevů dokazuje i počet synonym, které sloveso „smát se“ má – např. hihňat se, chichtat se, chichotat se, chechtat se, řehnit se, řehonit se, řeholit se, rejholit se, řehtat se, řachtat se, říčet smíchy, posmívat se a vysmívat se. Také slovo „usmívat se“ má řadu synonym – culit se, zubit se, štířit se, ulizovat se, špulit se, čířit se a čířit se. Tato pestrost umožňuje vyjádřit i jemné nuance ve významu.

Skutečné místo smíchu v lidském životě se jistě v průběhu času proměňovalo. Podobně jako místo jeho opaku, *pláče*. O něm píše americký historik umění James Elkins (2008), který tvrdí, že v některých stoletích naší historie byl pláč naprosto běžnou součástí každodenního života, ba co víc – byl dokonce adekvátní a předpokládanou reakcí např. na umělecká díla. Přitom v jiných stoletích byl zase pláč považován za nežádoucí a nehodící se do společnosti. Totéž by se dalo říct i o smíchu. Středověký smích docela jistě nebyl tím, čím dnes. V té době šlo o jakousi pokleslost (a zde jistě můžeme cítit odkaz na

starořecké filozofy) – oficiální kultura totiž byla vážná, hledala pravdy ve výšinách duchovna, zatímco lidová či běžná kultura, která se omezovala především na dobu karnevalů, se spojovala s materialismem tělesnosti a sexu. V oficiálních částech života tedy pro smích nebyl prostor – což se ostatně v jistém smyslu dodnes nezměnilo (Bachtin, 2007).

Literární vědci Dmitrij Lichačov a Alexandr Pančenko, kteří v návaznosti na Bachtinovy teze zkoumali *smíchovou kulturu* tzv. „staré Rusi“ píší, že „představitelé sémiotického studia by řekli: Smích narušuje a boří celý znakový systém, který existuje ve světě kultury“ (Lichačov, Pančenko, 1984, s. 7). Konstruktivní stránku smíchu vidí především ve formě a světě představ a v případném osvobození od konvencí či norem. Např. karnevalový smích podle nich v těchto ohledech tradiční znakový systém rozbíjí – jde o univerzální smích, který nebere ohled na „označované“, přitom ale na všechna ostatní (běžně vážná) „označující“ reaguje právě smíchem. Julia Kristeva v této souvislosti přímo definuje „označující“ zároveň jako „označované“. Karneval pak označuje jako transgresi jazykového, sociálního a logického kódu, běžná pravda přestává podle ní existovat a vzniká poetický jazyk (Kristeva, 1999).

Smích je bezpochyby fenomén společenský. Jeden z nejvýraznějších teoretiků komiky a smíchu Henri Bergson ve svých dílech o smíchu píše, že pokud „chceme pochopit smích, je nutné jeho umístění do přirozeného prostředí, a tím je společnost“ (Bergson, 1993, s. 17). Zároveň k tomuto dodává: „Smích musí odpovídat určitým životním potřebám člověka ve společnosti, musí mít určitý společenský význam.“

1.3 SMÍCH, VESELOST A HUMOR

1.3.1 Teorie komiky

Existující teorie komiky je možno řadit do tří kategorií. První, *teorie superiority*, pracuje ze základním představou, že smích vzniká získáním převahy nad někým druhým. Tento prvek je možno najít i u již zmíněného Platóna a Aristotela. *Teorie inkongruence* vidí podstatu komiky a zdroj smíchu v nesourodosti, nepředvídanosti, překvapivosti nějakých prvků. „Aby nějaká věc byla komická, je třeba, aby mezi příčinou a účinkem byla disharmonie.“ (Delage, 1919). Borecký (2005, s. 147) vidí dva nejdůležitější důsledky této kategorie v údivu a smíchu: „Údiv vede k povznesení, k hledání filosofického, morálního nebo náboženského řešení inkongruence“. Za otce tohoto přístupu je někdy označován filozof Immanuel Kant díky své tezi, že smích vzniká jako náhlá proměna

napjatého očekávání v nic (Kant, 1975). Konečně za třetí *teorie relaxace* kladou důraz na odbourání přebytečné energie a vnitřní svobodu. Sem patří mj. i psychoanalytická teorie Sigmunda Freuda (Freud, 2005).

Veskrze všechny existující teorie komiky či smíchu velmi popisně a přitom jaksí poeticky shrnul francouzský spisovatel Stendhal (1958, s. 8). Ve svém díle „O smíchu“ napsal: „Jsou tedy dvě podmínky komična: jasnost a nepředvídanost – a jediné dvě zábrany smíchu: soucit a rozhořčení.“

1.3.2 Vztah mezi humorem a smíchem

Vztah mezi komikou, humorem a smíchem je složitý, především proto, že smích či úsměv je vyvolán i mnoha jinými příčinami a naopak ne každý druh komiky bezpodmínečně vyvolá smích. Můžeme však říci, že nejširším pojmem je *komika*. Ta přešla z antiky do všech jazyků v souvislosti s pojmem komedie, lze tedy říci, že komika zahrnuje to, co patří do komedie. Pod komiku se dále řadí termíny jako *humor* (komika a humor jsou aktivity intelektu), *veselost* (též *radost*; oba pojmy leží v rovině emoční reakce) a *smích* (který lze chápat jako záležitost nikoliv intelektu či emocionální reakce, ale čistě je projev reakce tělesné). Všechny tyto pojmy spolu úzce souvisí, v tom smyslu, že jeden z nich může nastartovat druhé.

	Charakteristika	Působení	Části mozku, které se nejvíce aktivují
humor	reakce intelektu	Zvyšuje pružnost myšlení, vede k tvořivosti a schopnosti dívat se na věci z různé perspektivy.	Části čelního laloku související s poznávacími funkcemi
veselost	emoční reakce	Ovlivňuje emoce (to, jak se cítíme), zejména pomáhá překonávat negativní emoce jako hněv, strach nebo smutek.	Podkorové struktury mozku jako nucleus accumbens
smích	tělesná reakce	Ovlivňuje tělo, vede k tělesnému uvolnění, posílení imunity atd.	Části mozkové kůry související s pohybovými funkcemi

Tabulka 1 – Humor, veselost a smích (Nešpor, 2010, s. 30)

Humor je „duševní dispozice, podle povahy jednotlivých lidí buď trvalejší, nebo jen chvilková, vidět věci s jejich komické stránky nebo hledat na věcech jejich komickou stránku, nebo ještě lépe, vykládat věci s jejich komické stránky. Humor bývá sice často projevem veselí, ale méně často se pramení z překonané bolesti, z překonaného strachu nebo z překonané nejistoty.“ (Bečka, 2011)

Znaky humoru jsou (Nešpor, 2010, s. 31-33; Bergson, 1993):